

**Tihomir Jukić**

Sveučilište u Zagrebu  
Arhitektonski fakultet  
HR - 10000 Zagreb, Kačićeva 26

**Izvorni znanstveni članak • Original Scientific Paper**  
**UDK • UDC** 712.035(4) (497.5 Osijek)"17/19"

**Rukopis primljen • Manuscript Received:** 29.05.1996.  
**Članak prihvaćen • Article Accepted:** 27.06.1996.

**Perivoj kralja Tomislava u Osijeku**

Povijesno-prostorna analiza perivoja od nastanka do 1945. godine

**Kralj Tomislav Garden in Osijek**

Historical and Spatial Analysis of the Garden from its Origin to 1945

**Ključne riječi • Key words**

Perivoj kralja Tomislava	Kralj Tomislav Garden
Povijesni perivoj	historical garden
Osijek	Osijek
Tvrđa	Tvrđa

**Sažetak • Abstract**

U članku se obrađuje analiza razvoja *Perivoja kralja Tomislava* u Osijeku prema povijesnim kartama i planovima, uz poseban osvrt na povijesno-prostorni razvoj dijela grada Osijeka između Tvrđe i Gornjega grada.

Autor iznosi dosad nepoznate činjenice o razvoju toga tipičnog vojnog vrta i postavlja posve novu tezu o njegovu nastanku. Perivoj nije nastao kao jedinstven i jednoobrazan oblikovan prostor, kako se do sada smatralo, već od tri posve različita vrta koji se sukcesivno spajaju u *Regimentski vrt*.

The author analyzes the development of *Kralj Tomislav Garden* in Osijek on the basis of old maps and plans, with a special survey of the historical and spatial development of Osijek in the area between Tvrđa Fortress and Gornji grad.

He presents new data about the development of that typical military garden and a new theory about its origin. It was not laid out as an integral garden and comprehensively designed, as had been thought, but grew out of three completely different gardens that were successively joined into the *Regimental Garden*.

## 1. Uvod

Perivoj kralja Tomislava nalazi se u samom središtu današnjeg Osijeka i jedan je od važnih činitelja organizacije grada te bitan element slike grada Osijeka, koji je poznat kao grad zelenila i parkova.

To je danas najstariji, najveći i najvredniji perivoj nastao na prijelazu iz XVIII. u XIX. st. kao izdvojeni vojni vrt uz Tvrđu. Osijek je imao i starije i veće perivoje, poput *Gradskog vrta*<sup>1</sup> i *Generalskog vrta*<sup>2</sup>, ali, nažalost, tada neadekvatno valorizirane. Nestali su radi planskog širenja grada.

No to se, nasreću, nije dogodilo s *Perivojem kralja Tomislava*, odnosno bivšim *Pukovnijskim vrtom*, koji je čak povećao svoju prvobitnu površinu, a u svoj opseg uključio i susjedni neizgrađeni dio prostora prema Tvrđi, nastao rušenjem obrambenih utvrda dvadesetih godina ovog stoljeća.<sup>3</sup>

I tako Perivoj kralja Tomislava, zajedno s još dva kvalitetna parka – *Parkom Petra Krešimira IV.* i *Parkom kralja Držislava*, čini zelenu okosnicu u razvoju grada i upravo je taj linearni sustav perivoja postao najbolja spona između stoljećima razdvojenih gradskih dijelova (Gornjega grada, Tvrđe i Donjega grada).

Iako su biološki živ organizam, perivoji su, kao i građevine, istodobno urbani javni prostor, odraz kulture jednog naroda. To se ne odnosi samo na njihovo podizanje i kreativno oblikovanje već i na kontinuirano održavanje. Perivoj kralja Tomislava zaštićeni je spomenik prirode koji moramo sačuvati i za budućnost. I upravo je pitanje izučavanja razvoja perivoja, konteksta u kojemu je nastao, zaštite perivoja i odabira odgovarajućih metoda obnove ključno za očuvanje naše parkovne i vrtne baštine.

Za pravilan odabir metode ili metoda obnove povijesnih parkova i drugih ostvarenja vrtne oblikovanja potrebno je provesti znanstveno-stručnu analizu i istraživanje povijesno-prostornih i prirodnih elemenata perivoja kako bi se mogla osigurati primjerena zaštita u duhu aktivne zaštite graditeljskog naslijeđa i suvremenih znanstvenih načela zaštite kulturne baštine.<sup>4</sup> Rezultat svega toga su smjernice za izradu planova obnove te programi provođenja obnove i redovitog održavanja perivoja.

Upravo je stoga Gradsko poglavarstvo Osijeka naručilo studiju zaštite i obnove Perivoja kralja Tomislava u Osijeku.<sup>5</sup> Ovaj je rad zaseban dio te studije i odnosi se na povijesno-prostornu analizu, s posebnim osvrtom na:

– povijesno-prostorni razvoj dijela grada Osijeka između Tvrđe i Gornjega grada;

– razvoj perivoja utemeljen na analizi povijesnih karata i planova.

Radi boljeg snalaženja u tekstu, navodimo sva imena pod kojima se u povijesnim izvorima i planerskoj dokumentaciji može naći Perivoj kralja Tomislava, bilo kao cjelina, ili samo neki njegovi dijelovi:

– OFFICIERS GARTEN

– GARNISONS GARTEN

– SPITAL GARTEN

– FESTUNGS GARTEN

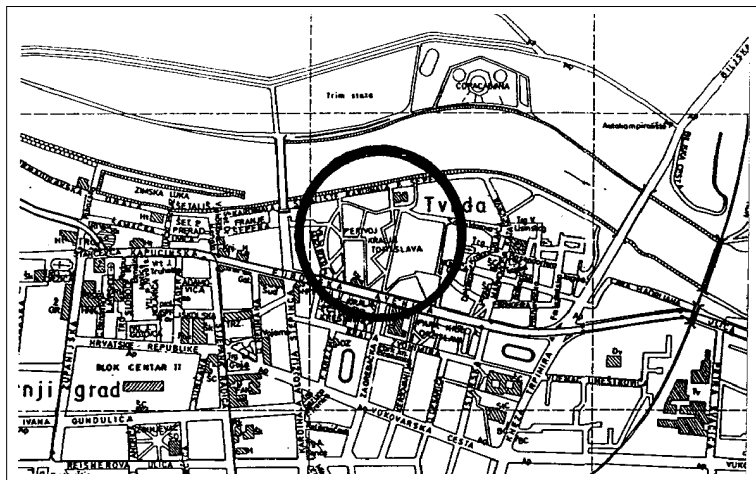
1 *Gradski vrt* nastao oko 1750. g., a uništen između 1945. i 1950. g. radi izgradnje športskog centra s nogometnim stadionom.

2 *Generalski vrt* nastao u drugoj polovici XVIII. st., a nakon što je iz vojnoga prešao u gradski posjed osamdesetih godina prošlog stoljeća koristi se za plansko širenje blokova Gornjega grada jer se u to doba smatralo da koči razvoj grada.

3 Najintenzivnije i sveobuhvatno razdoblje rušenja utvrde bilo je ono između 1923. i 1926. g.

4 Marasović (1983) i Marasović (1985).

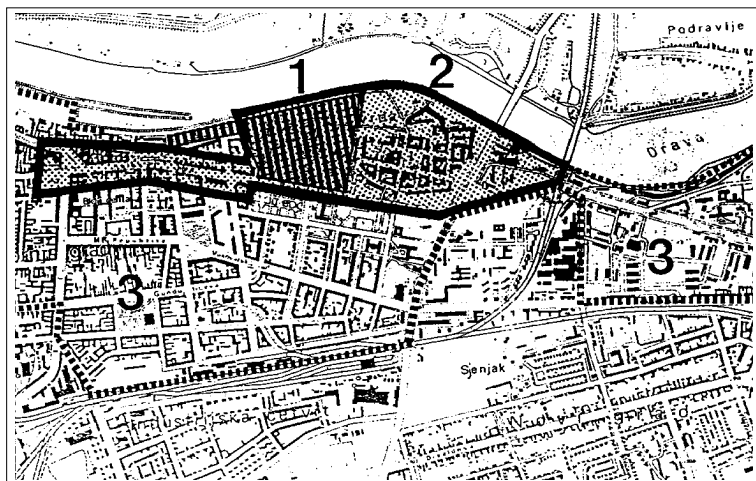
5 Kompletnu studiju izradio je autorski tim: Amalija Denich, dipl.ing.agr., Jadranka Janić, dipl. ing. šum. i mr.sc. Tihomir Jukić, dipl.ing.arh.



**SL. 1.** Položaj Perivoja kralja Tomislava u središnjem dijelu Osijeka (karta s novim nazivima ulica)

Priradio • Prepared by Tihomir Jukić

**FG. 1.** Location of Kralj Tomislav Garden in the centre of Osijek (road map with the new street names)



**SL. 2.** Središnji dio Osijeka - granice zaštićenih područja

Priradio • Prepared by Tihomir Jukić

**FG. 2.** The centre of Osijek - boundaries of protected zones

- 1 Rješenje o zaštiti spomenika prirode UP-I-43-1973. od 5. 10. 1973. g.
- 2 Rješenje za upis u registar nepokretnih spomenika kulture br. 01-572/1-1962 od 29. 12. 1962.
- 3 Rješenje o preventivnoj zaštiti dijela urbanističke cjeline Osijek UP-I-03-91/2-69 od 10. 06. 1969.

- REGIMENTS GARTEN
- REGIMENTSKI VRT
- PUKOVNIJSKI VRT
- PUKOVNIJSKA BAŠTA
- TOMISLAVLJEV PERIVOJ
- PARK KRALJA TOMISLAVA
- PARK KULTURE
- i danas, konačno, PERIVOJ KRALJA TOMISLAVA<sup>6</sup>.

Perivoj kralja Tomislava u Osijeku je stavljen 1973. g., pod nazivom Park kulture, pod posebnu zaštitu kao:

– *spomenik prirode*,

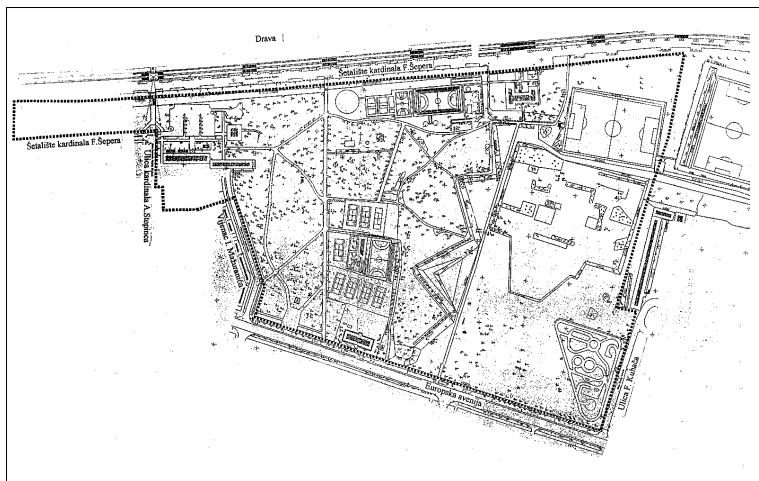
i to rješenjem br. Up/I<sup>o</sup> 43-1973, od 5.10.1973. g. Republičkog zavoda za zaštitu prirode, a na osnovi članka 22, st. 5, članka 24, 36. i 38. Zakona o zaštiti prirode ("Narodne novine" br. 34/1965).

<sup>6</sup> Te nazive svakako treba razlikovati od *Generalskog vrta* koji se nalazio u blizini i koji autori u svojim tekstovima često miješaju s *Pukovnijskim vrtom*, iako je riječ o dva potpuno različita vrta na različitim mjestima.

**SL. 3. Granica zaštite Perivoja kralja Tomislava u Osijeku kao spomenika prirode prema rješenju iz 1973. g.; ucrtana na situacijski plan perivoja iz 1996. g.**

**Priredio** • Prepared by  
Tihomir Jukić

**FG. 3. Delimitation of Kralj Tomislav Garden in Osijek protected as a monument of nature according to provisions from 1973, outlined on the situation in 1996**



## 2. Cilj rada

Osnovni ciljevi ovog rada, kao i cjelokupne studije, jesu:

- korigiranje dosadašnje teze o nastanku, razvoju i stilskim karakteristikama perivoja;
- provođenje znanstveno-stručne analize, jer samo ona može biti osnova pravilnom zaključivanju te odgovarajućem pristupu i provođenju buduće obnove perivoja;
- prikupljanje, sistematiziranje i prezentiranje dosadašnje relevantne povijesne i planerske građe o Perivoju kralja Tomislava, što će biti podloga i za buduća izučavanja ovog prostora;
- adekvatno valoriziranje Perivoja kralja Tomislava, kao i svih ostalih kulturno-povijesnih spomenika, da se "... sačuva od propadanja, oštećenja, razaranja, da se spriječi njegovo nasilno izdvajanje iz prirodnog i povijesnog okvira te da se ispravnom prezentacijom učini pristupačnim javnosti".<sup>7</sup>

## 3. Povijesno-prostorni razvoj grada Osijeka između Tvrđe i Gornjega grada

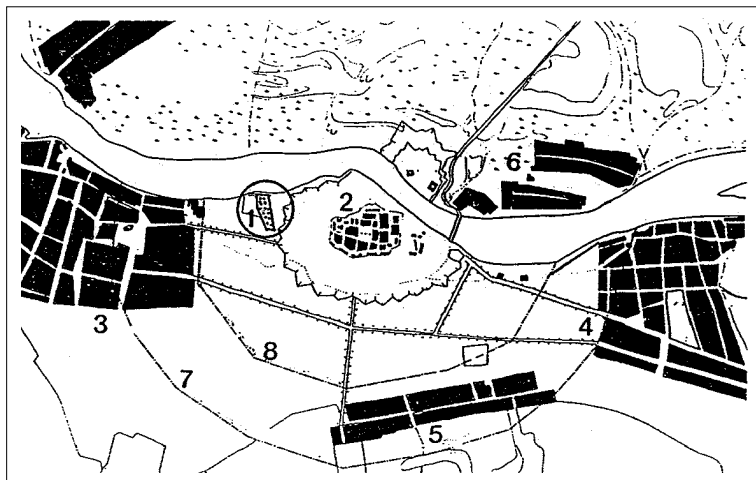
Kako se pretpostavlja da Pukovnijski vrt potječe s početka XIX. st., ovaj će se prikaz povijesno-prostornog razvoja područja oko Pukovnijskog vrta, tj. prostora između Tvrđe i Gornjega grada ograničiti uglavnom na XIX. i XX. st., s nužnim osvrtom na razvoj Tvrđe (XVIII. st.), s kojom vrt čini nedjeljivu povijesnu i prostornu cjelinu.<sup>8</sup> U vrijeme najjačih turskih prodiranja prema Europi u Osijeku se na mjestu srednjovjekovnog kaštela podiže turska varoš i utvrda s podgrađem *panđurom*. Turski Osijek uskoro postaje vodeće naselje na tom prostoru jer se nalazilo na glavnoj prometnici koja je s Balkana vodila prema Zapadu.

Nakon odlaska Turaka 1687. g. i ponovne uspješne obrane od turske opsade 1690. g., Hrvatska i grad Osijek su u sklopu Ugarskog kraljevstva potpali pod vlast austrijske monarhije, a kako stara turska utvrda nije više odgovarala novonastaloj situaciji, kralj Karlo VI. dao je podignuti novu utvrdu na mjestu stare turske fortifikacije.

Nedugo nakon oslobođenja grada od turske vladavine počinju pripreme

<sup>7</sup> Deanović, 1966: 556.

<sup>8</sup> Podaci o povijesnom razvoju uglavnom se temelje na radovima dr. Bösendorfera, dr. Ive Mažurana, arh. Ivana Laya, dr. Stjepana Sršana i mr. Viktora Ambruša (v. popis literature).

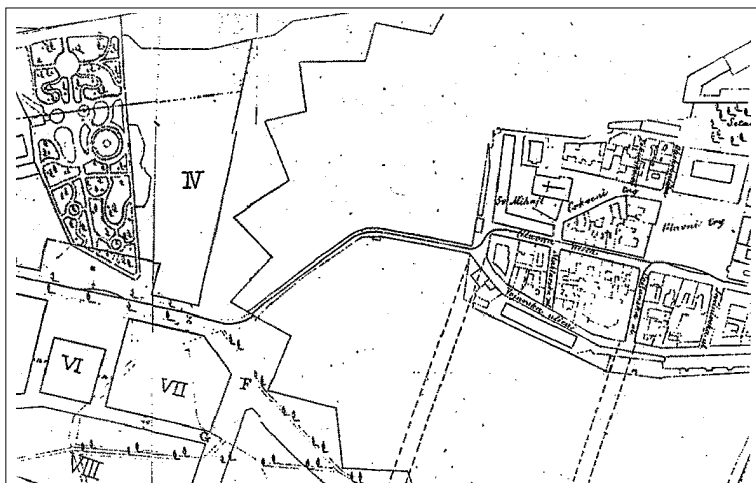


**SL 4.** Osijek polovicom XIX. st. - položaj Pukovnijskog vrta

Izradio • Made by Tihomir Jukić

**FG 4.** Location of the Regimental Garden in Osijek in the 19th c.

- 1 Pukovnijski vrt
- 2 Tvrdra
- 3 Gornji grad
- 4 Donji grad
- 5 Novi grad (Majuri)
- 6 Podravlje
- 7 granica zabrane šireg pojasa gradnje
- 8 granica zabrane užeg pojasa gradnje



**SL 5.** Jedan od malobrojnih planova s početka XX. st. koji planiranim širenjem grada adekvatno valorizira i respektira utvrdu Tvrde stvarajući dio "ringa" oko nje

Izvor • Source Povijesni arhiv u Osijeku

**FG 5.** A town plan from the early 20th c., one of the few that planned urban growth but at the same time properly valued and respected Tvrda Fortress by creating a partial "ring" around it

za izgradnju austrougarske vojne utvrde u Osijeku. Izrada plana Tvrde bila je povjerena pukovniku Maksimilijanu Eugenu grofu Gosseauu de Henefu, koji je svojim rješenjem sačuvao povijesni kontinuitet grada i djelomično srednjovjekovni urbani raster. Kao vrstan graditelj Gosseau je slijedio iskustva svojih prethodnika.<sup>9</sup>

Da bi se uopće mogla započeti gradnja utvrde, trebalo je brisani, čisti i neizgrađeni prostor<sup>10</sup> oko budućih utvrda osigurati za nesmetano djelovanje vatrenog oružja i što bolje obrane od eventualnog napada. Tako je ostatak turskog podgrađa raseljen, "... granica šireg brisanog prostora bila je oko crkve sv. Petra i Pavla u Gornjem gradu, a uža granica, potok na lokaciji današnje Radićeve ul. ... Vlasnici objekata koji su se nalazili u zoni topničke protege morali su potpisati 'demolirung revers' i time se obavezati da će na zahtjev vojne komande u roku 24 sata porušiti objekt koji se nalazi na tom prostoru..."<sup>11</sup>

Taj je prazan prostor dijelio grad na zasebne fizičke i upravne cjeline (Gornji grad, Tvrdra, Donji grad) sve do 1786. g., kada su

<sup>9</sup> Gosseauov rad temelji se na iskustvima njegovih prethodnika, osobito na radovima poznatoga francuskoga graditelja vojnih tvrđava Sebastiena le Prestrea de Vaubana.

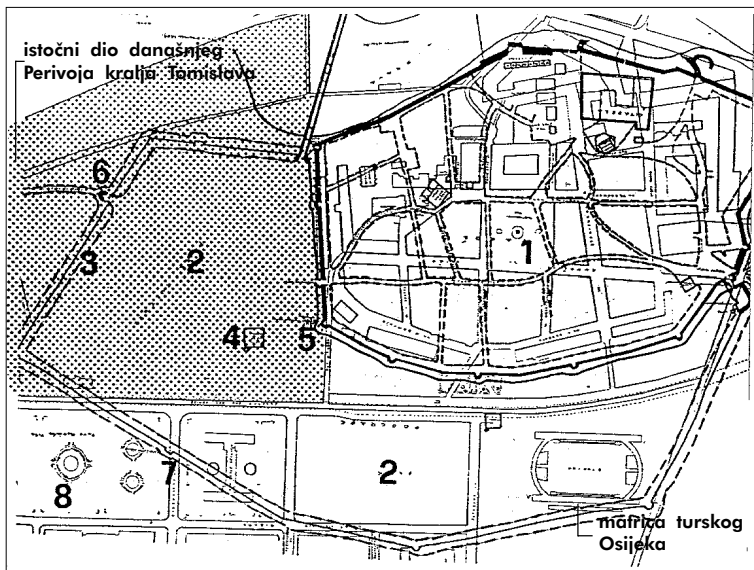
<sup>10</sup> Brisani prostor ili "topnička protega", s obzirom na moć djelovanja vatrenog oružja, u to je vrijeme imala i tri zone: od 300, od 600 i od 700 hv.

<sup>11</sup> Konzervatorska studija Dokumentacija zaštite spomenika kulture za potrebe izrade GUP-a grada Osijeka, izradio Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture (bez oznake godine izrade): 2.

**SL. 6. Turski Osijek (XVII. st.)**

**Priredio** • Prepared by Tihomir Jukić

**FG. 6. Turkish Osijek (17th c.)**

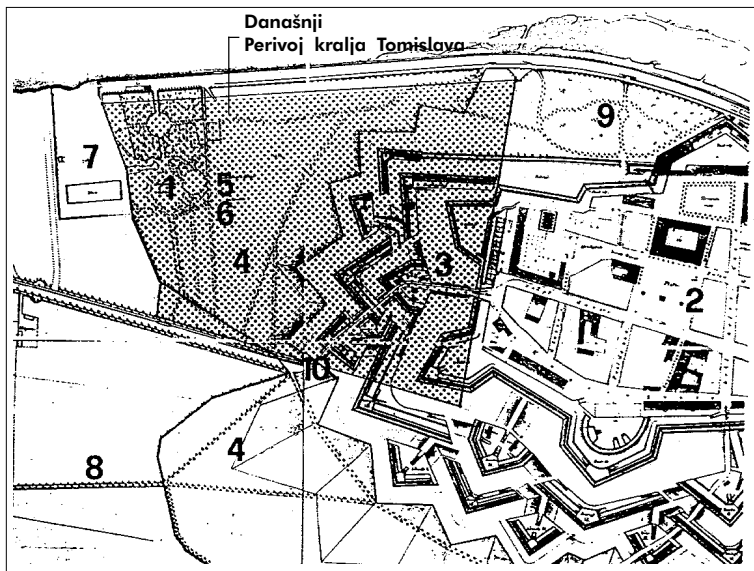


- 1 varoš
- 2 podgrađe
- 3 utvrde podgrađa
- 4 Mustafa-pašina mošeja
- 5 Filibejev bastion (danas ostaci)
- 6 Valpovačka vrata
- 7 Padurska kapija
- 8 bazar

**SL. 7. Austrougarska utvrda - grad (XIX. st.)**

**Priredio** • Prepared by Tihomir Jukić

**FG. 7. Austro-Hungarian fortress (19th c.)**



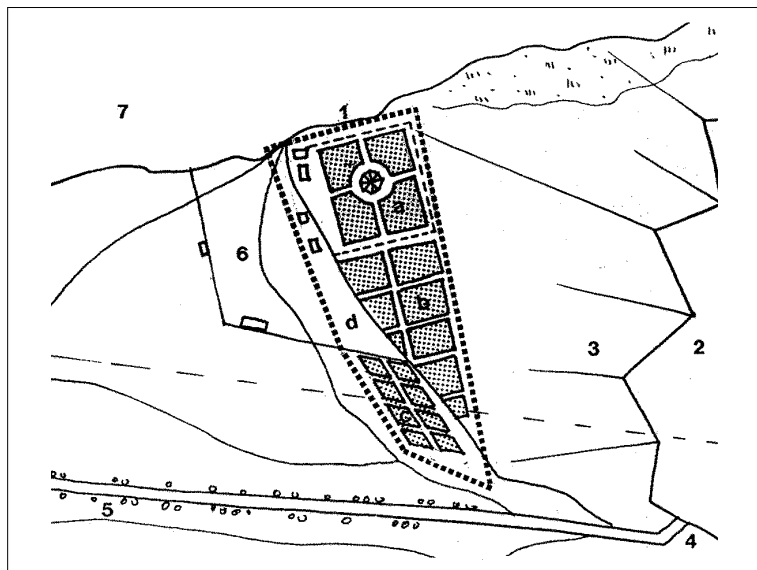
- 1 Pukovnijski vrt
- 2 Tvrđa
- 3 sustav utvrda
- 4 glasije
- 5 Vrt inženjerske uprave
- 6 rasadnik
- 7 tvrđavsko mjesto za tesarenje
- 8 cesta za Gornji grad
- 9 Ambrosi - vrt
- 10 Valpovačka vrata

se ujedinili u jedinstvenu gradsku općinu. Godine 1809. Osijek postaje slobodnim kraljevskim gradom, s tim da su Tvrđa i sav okolni neizgrađeni prostor i dalje ostali u vojnom prostoru. I upravo je taj vojni prostor, tzv. sezanje topničke protege, početkom XIX. st. postalo začetak budućega Regimentskog odnosno Pukovnijskog vrta.

Sve do 1848. g. Tvrđa je bila središte kulturnoga, upravnog i vjerskog života, no od spomenute godine te funkcije polako preuzima Gornji grad.

Kako krajem XIX. st.<sup>12</sup> Tvrđa gubi svoju vojnostratešku funkciju, dopušta se i gradnja dijela šireg prostora oko Tvrđe tako da se

<sup>12</sup> Nakon ukidanja Vojne krajine 1881. ukinuta je u Osijeku 1883. g. i zona zabrane građenja.



**SL. 8. Regiments Garten (Pukovnijski vrt) - granica stanja iz 1850. g., kada je vrt već cjelovit, ucrtana na podlogu sa stanjem iz 1811. g.**

Izradio • Made by  
Tihomir Jukić

**FG. 8. Regimental Garden, 1850.**

- 1 Regiments Garten - (Pukovnijski vrt), granica iz 1850. g.
  - a) Officers Garten (Oficirski vrt)
  - b) Garnisons Garten (Garnizonski vrt)
  - c) Spital Garten (Bolnički vrt)
  - d) Fortifications Zimer Platz (dio parcele tvrđavnog mjesta za tesarenje)
- 2 utvrda Tvrđe
- 3 glasije (kosi dio terena do ruba utvrde)
- 4 Valpoe Thor (Valpovačka vrata)
- 5 Valpoe Straße (Valpovačka ulica)
- 6 Fortifications Zimer Platz (tvrđavno mjesto za tesarenje)
- 7 Drava

izgradnja iz Gornjega grada počela širiti prema *Pukovnijskom vrtu* i zaustavila se uz njegov zapadni rub.

Krajem XIX. i početkom XX. st. tvrđava gubi svoju vojnu važnost tako da, vojno gledano, nužnost njezina postojanja postaje upitna. Održavanje tako golemog zdanja bilo je odveć težak teret jer je neprestano zahtijevalo sve više materijalnih i novčanih sredstava. Stoga je lokalna vojna vlast razmišljala kako se osloboditi te obveze, pa je 1905. g. donijela planove o rušenju dijelova tvrđavskih zidina. ... Takvo je rješenje donekle podržala i gradska vlast, jer je tvrđava, navodno, bila ozbiljna zapreka razvoju grada Osijeka i njegovu povezivanju s Gornjim i Donjim gradom ... Daljnji opstanak tvrđave produžavan je iz godine u godinu, sve do propasti Austro-Ugarske 1918. g.<sup>13</sup>

Godine 1923.<sup>14</sup> potpisan je zapisnik o primopredaji tvrđavskog zemljišta te svega onoga što je vojni erar primio u zamjenu. Tada je gradska uprava preuzela *Pukovnijski vrt*, *Klasije* i sve površine koje su kasnije dobivene rušenjem utvrda oko Tvrđe.

Ubrzo nakon raspada Austro-Ugarske sudbina Tvrđe bila je unaprijed određena jer je nova državna vlast donijela odluku da se tvrđava poruši kao neprikladna za vojne namjene. Godine 1923. počelo je rušenje *glasije* (klasija)<sup>15</sup>, eskarpi, kontraeskarpi, spojnih bedema, kontragarda i revelina. Radovi su nastavljeni idućih godina, a planirana izgradnja električnog tramvaja ubrzala je zahtev, pa je vojna utvrda oko Tvrđe do 1926. g. bila do temelja srušena... Nestankom tvrđavskih zidina gradska se jezgra srušene vojne tvrđave prvi put od svog nastanka u srednjem vijeku našla otvorena sa svih strana.<sup>16</sup> Tako ogoljela, Tvrđa je postala sasvim nov kompleks oblika i dimenzija kakve nikad prije nije imala. Današnje stanje okolne zone Tvrđe rezultat je navedenih procesa iz bliže prošlosti, kada je integritet graditeljske cjeline i ambijenta doveden do kritične točke.<sup>17</sup>

Novom planskom dokumentacijom predviđeno je popunjavanje praznoga gradskog prostora oko Tvrđe i *Pukovnijskog vrta* te povezivanje triju gradskih cjelina u linearni organizam. Povezivanje

13 Mažuran, 1974: 39.

14 Plevnik 1987: 42.

15 Naziv *glasije* izveden je od franc. *glacis*-čistina, kosina, nagib ili, kad je riječ o vojnim utvrđama, ploha u nagibu koja spaja postojeći teren s vrhom utvrđenog dijela. Često se rabi i naziv *klasije*, što je germanizirana inačica francuskog naziva.

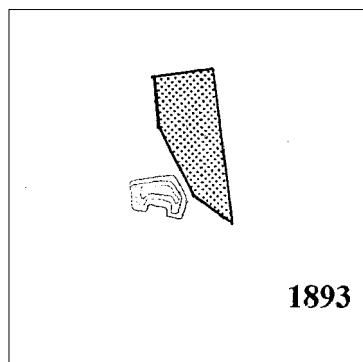
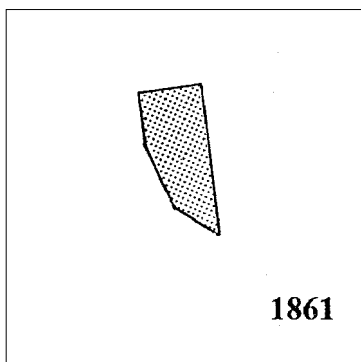
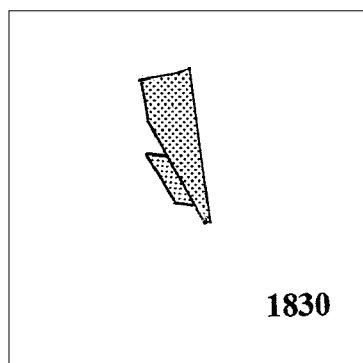
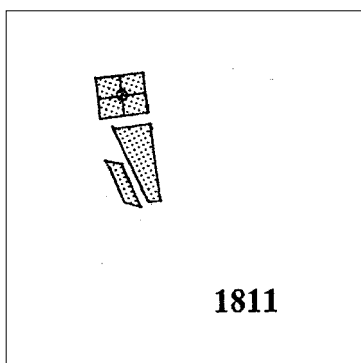
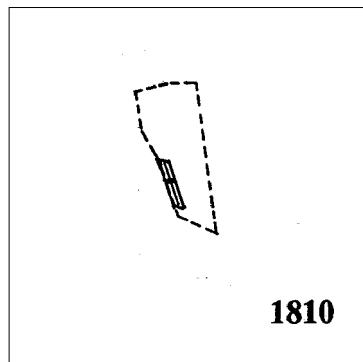
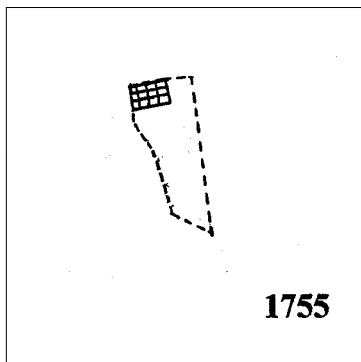
16 Mažuran, 1974: 39, 41.

17 Kusik, 1978: 67.

**SL. 9. Perivoj kralja Tomislava - preobrazba perivoja tijekom XIX. st. prema povijesnim kartama**

Izradio • Made by  
Tihomir Jukić

FG. 9. Kralj Tomislav Garden - the garden's transformation in the 19th c. according to historical plans

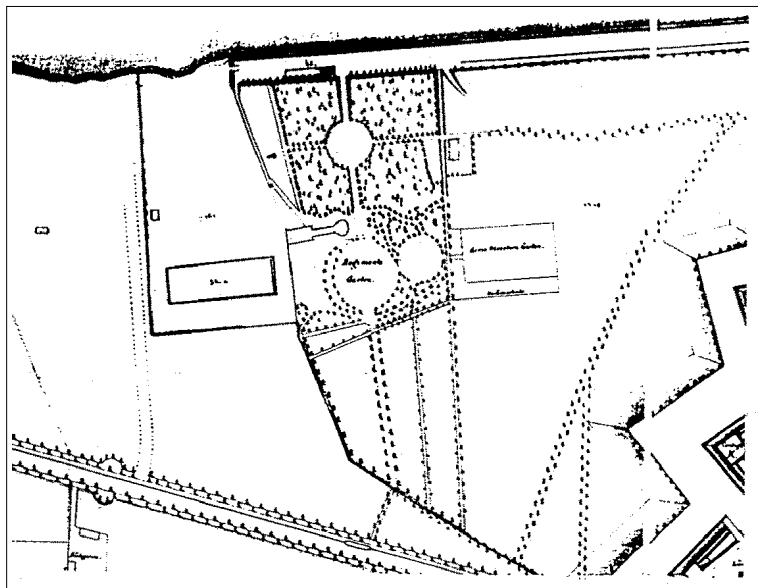


je predviđeno na neadekvatan način tako da je dio prostora oko Tvrđe nepovratno izgubljen i uništen, odnosno, bolje rečeno, nisu iskorištene njegove kvalitete, prednosti ni mogući potencijal u budućoj organizaciji grada. Pogrešna odluka o spajanju triju dijelova grada najkraćom crtom utjecala je na urbanističku koncepciju današnjega grada.

#### 4. Razvoj perivoja prema povijesnim kartama i planovima

Proučavajući i analizirajući prostor današnjeg Perivoja kralja Tomislava, a na temelju izučavanja starih karata i planova Osijeka, možemo doći do sljedećih zaključaka.





SL. 10. Regiments Garten - Pukovnijski vrt, detalj karte *Plan der Festung Essegg*, 1884. g.

Izvor • Source  
Povijesni arhiv u Osijeku

FG. 10. Regimental Garden - detail of the *Plan der Festung Essegg*, 1884

#### 4.1. Prostor perivoja u XVII. st.

Postoji više karata i gravura iz XVII. st. (planovi iz 1610. g. i 1688. g.) čijom se analizom može doći do zaključka da se na dijelu današnjeg perivoja u XVII. st., u vrijeme turske okupacije Osijeka, nalazio dio polukružnog podgrađa utvrdenoga palisadama i opkopima. Utvrde podgrađa protezale su se točno preko perivoja, "... preko Đačkog doma tehničke škole i konačno izbijajući iza spomenika Žrtvama fašizma u *Parku kulture*, gdje je stajao poveći četverougao bastion. Tu je sada utvrđenje skretalo u ravnoj liniji prema sjeveroistoku preko *Parka kulture*, odnosno tenis igrališta i doticalo se glavne aleje, koja vodi do nogometnog igrališta, odakle se zatim pružalo u istočnom pravcu od zapadnog tvrđavskog zida srednjeg grada ... 50 metara južno od eleje u *Parku kulture* koja vodi prema nogometnom igralištu, stajala je Valpovačka kapija ... Pokraj zapadnog tvrđavskog zida dolazilo se iz podgrađa i na glasoviti Sulejmanov most preko Drave ... Prema Evliji Čelebiji, u podgrađu je bilo nekih 400 kuća sagrađenih od drveta i pokrivnih daskama. Teren je bio podvodan pa iz tog razloga nije bilo građevina od kamena..."<sup>18</sup> Prema povijesnim podacima, to je zapravo bilo trgovačko i poslovno središte turskog Osijeka. Na dijelu perivoja uz Europsku aveniju, prema današnjoj Tvrđi, nalazila se i Mustafa-pašina džamija.<sup>19</sup>

#### 4.2. Perivoj u XVIII. st.

Na mjestu današnjega sjeverozapadnog ugla perivoja, neposredno uz tadašnje močvarno područje uz Dravu, nalazio se manji vrt. S obzirom na relativno malo mjerilo i grafiku planova (1755. i 1763. g.), pretpostavlja se da je to mogao biti vrt povrtnjak, a s obzirom na tlocrt, isključuje se mogućnost da je tu bio park.<sup>20</sup>

U to vrijeme već postoji *Gradski vrt*, ali na drugoj lokaciji – u Novom gradu, pokraj tadašnjih majura.

<sup>18</sup> Mažuran, 1960: 115.

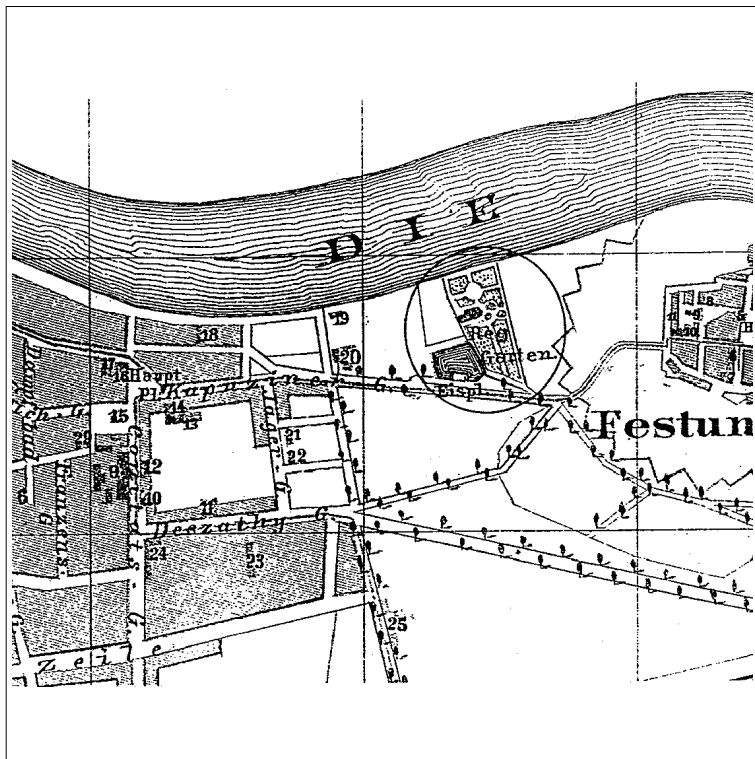
<sup>19</sup> Za sada nije točno poznato kada je džamija izgrađena i tko je njezin graditelj. Prema Mažuranu, to je moglo biti 1563. g. Vidjeti: I. Mažuran, *Turski Osijek*, "Osječki zbornik", VII: 110-119.

<sup>20</sup> Karakterističan tlocrt gredica povrtnjaka, kvadrat sa 16 polja i jednom malom, vjerojatno drvenom građevinom koja bi mogla biti prostor za vrtlara ili spremište alata.

**SL. 11. Regiments Garten**  
- Pukovnijski vrt, detalj karte iz turističkog vodiča *Vodja po Osijeku i njegovoj okolini s nacrtom grada*, Putne priručne knjige Leona Woerla, 1893. g.

Izvor • Source  
Muzej Slavonije u Osijeku

**FG. 11. Regimental Garden** - detail of the plan in the *Guide to Osijek and its Environs with Town Plan*, a tourist guide by Leon Woerl, 1893



21 Na starijim kartama oznaka je *Zugeofen*, a na karti iz 1763. g. *Alt ruirder Ziegeloffen*. Za vrijeme intenzivne izgradnje Tvrđe i njezinih utvrda (1712-1719) oko Tvrđe je radilo više velikih ciglana. Najveće su bile smještene bliže Donjem gradu, a prostori oko ciglana služili su kao "sušare".

22 Vjerojatno nije potpuno točna tvrdnja koja se provlači kroz tekstove mnogih autora (Gucunski, Rauš, Plevnik...) da je 1811. pukovnik Volksmann osnovao Pukovnijski vrt koji se nalazio unutar poznatih *klasijsa*, uz aleju koja je vodila iz Tvrđe u Gornji grad, jer se u to vrijeme može govoriti o tri vrta, a ne o jednome.

23 U Rješenju o preventivnoj zaštiti što ga je 30. prosinca 1962. g. izdao Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture u Osijeku na str. 3. stoji: "... Park kulture nastao 1826. kao logičan zeleni tampon između Tvrđe i novog grada." Rješenje je potpisao direktor Rade Vlkov.

24 Tu će pretpostavku vjerojatno potvrditi i naknadna izučavanja povijesnih izvora. Zbog kratkoće roka nije sustavno obrađena kompletna povijesna građa koja se djelomično nalazi u arhivima u Beču i Budimpešti.

Na karti iz 1772. g. vrt nije više prikazan s tlocrtnom podjelom već ima simbol stabala, a to upućuje na pretpostavku da se tu mogao nalaziti voćnjak.

Na planovima iz starijeg razdoblja (1725. i 1747. g.) vrt nije prikazan već se taj prostor vidi kao neiskorišteni brisani prostor između utvrda tvrđave i velike ciglane s ucrtanim iskopima i ciglarskim pećima<sup>21</sup> (*Zugeofen*).

### 4.3. Perivoj u XIX. st.

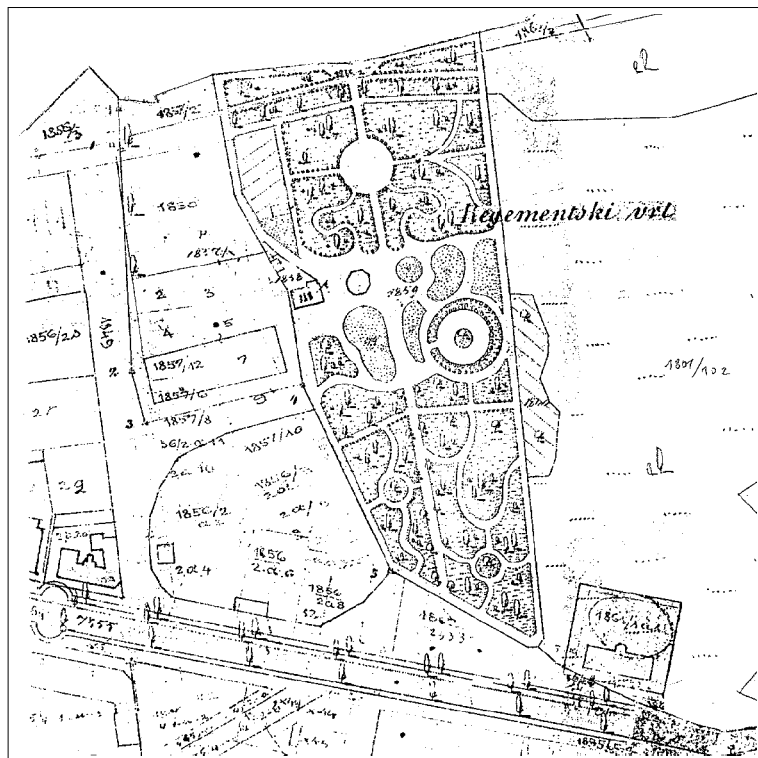
Tek na kartografskim prikazima iz XIX. st. možemo prvi put sigurno govoriti o perivoju. Kao godina osnutka perivoja u više se radova navodi 1811. g.<sup>22</sup>, a u Rješenju o preventivnoj zaštiti spomenika kulture dijela urbanističke cjeline Osijeka<sup>23</sup> kao godina osnutka perivoja navodi se 1826. Pretpostavlja se da je na tome mjestu i prije postojao vrt<sup>24</sup> te da je preoblikovanjem bivših vrtova (djelomično ili potpuno) nastao kasniji *Pukovnijski vrt*.

Na karti iz 1810. g. uočava se mali vrt uz zapadni dio današnjeg parka, i to na mjestu kasnijeg *Spital Gartena*.

Godina 1811. ključna je za izučavanje povijesnog razvoja perivoja. Na temelju karte iz te godine možemo govoriti o tri, a ne, kako se do sada smatralo, o jednom vrtu. Riječ je o ova tri vrta:

1. *Officers Gartenu* (sjeverni dio današnjeg perivoja),
2. *Garnisons Gartenu* (južni dio današnjeg perivoja),
3. *Spital Gartenu* (zapadni dio današnjeg perivoja).

Prva dva vrta nalazila su se s unutarnje strane linije glasija, a treći



**SL. 12. Regiments Garten**  
- reambulacija iz 1899.  
g. geodetske snimke iz  
1863. g.

Izvor - Source  
Zupanijski zavod za  
katastar u Osijeku

**FG. 12. Regimental  
Garden** - updated in  
1899 on a geodesic  
survey from 1863

vrt i tvrđavsko mjesto za tesarenje<sup>25</sup> uz vanjski rub. Prema tlocrtnoj podjeli, samo je jedan od njih mogao biti tipa perivoja, a to je bio u to doba izdvojeni i ograđeni *Officers Garten*, pravilne dvoosne organizacije, sa središnjim kružnim prostorom i vjerojatno osmerokutnom sjenicom ili paviljonom. Ostala dva vrta najvjerovatnije su bili pravi vrtovi za uzgoj povrća, i to Garnizonski vrt (*Garnisons Garten*) i Bolnički vrt (*Spital Garten*)<sup>26</sup>. Prema povijesnim izvorima, na mjestu *Officers Gartena* postojao je vrt još 1763. g., a na mjestu *Spital Gartena* vrt je egzistirao i 1810. g.

Na temelju svega toga teško se može govoriti da je 1811. godina nastanka Pukovnijskog vrta jer on zauzima mnogo veću površinu nego tadašnji *Officers Garten*. Nemoguće je točno ustvrditi kada pojedini dijelovi povrtnjaka prerastaju u dijelove tog organiziranog perivoja. Autor ovog rada smatra da su pojedini dijelovi današnjeg perivoja sukcesivno priključivani Oficirskom vrtu i da su oni također utjecali na njegovu organizaciju i matricu, te se stoga ne može prikloniti dosadašnjoj ocjeni da je vrt nastao 1811. g. i da je "pola u francuskom, a pola u engleskom stilu"<sup>27</sup>.

- Na kasnijim prikazima iz XIX. st., iz 1829/1830. i 1848. g., vidljivo je da se Oficirski i Garnizonski vrt stapaju u jedan, a da Bolnički vrt još postoji kao zaseban, ali prislonjen na prva dva. A na prikazu godinu dana kasnije, tj. 1849., sva su tri vrta stopljena u cjelinu i definirani su jednom parcelom (na prikazu parcela nosi oznaku 4066) s nazivom *Regiments Garten*. Vrt se od svog osnutka na zapadu oslanjao na veliki prostor nazvan *Fortifications Zimer Platz*, odnosno, slobodno prevedeno, *tvrđavno mjesto za tesarenje*, s više malih zgrada, a na planu iz 1849/1850. tu se

<sup>25</sup> Na grafičkim prikazima najčešće označen kao *Fortifications Zimer Platz* (izvorni naziv bez dva slova "m" u riječi *Zimmer*).

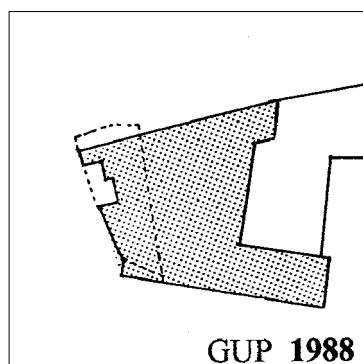
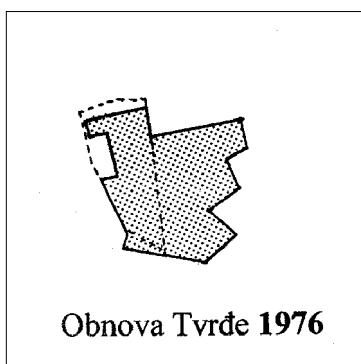
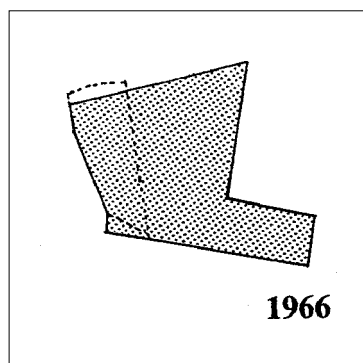
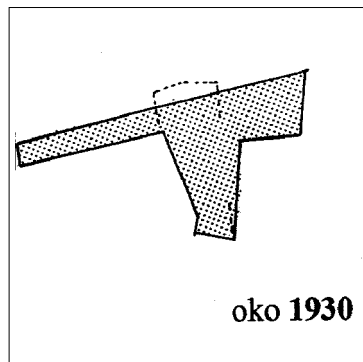
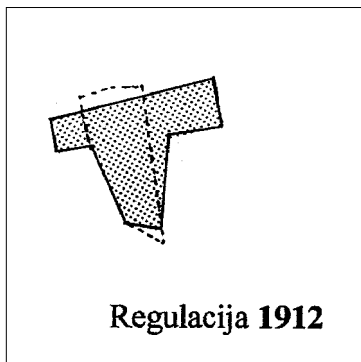
<sup>26</sup> U zapadnom dijelu tadašnje vojne tvrđave nalazila se bolnica, a kako je prostor na kojemu su bili vrtovi bio vojni, može se pretpostaviti da je *Spital garten* pripadao bolnici u Tvrđi kao povrtnjak.

<sup>27</sup> Podatak iznesen u radovima D. Pinterović, Guncskog, Sršana, Rauša, Plevnika.

**SL. 13. Perivoj kralja Tomislava - preobrazba perivoja tijekom XX. st. prema regulacijama i urbanističkim planovima**

Izradio • Made by Tihomir Jukić

FG. 13. Kralj Tomislav Garden - transformation of the garden during the 20<sup>th</sup> c. according to regulations and town plans



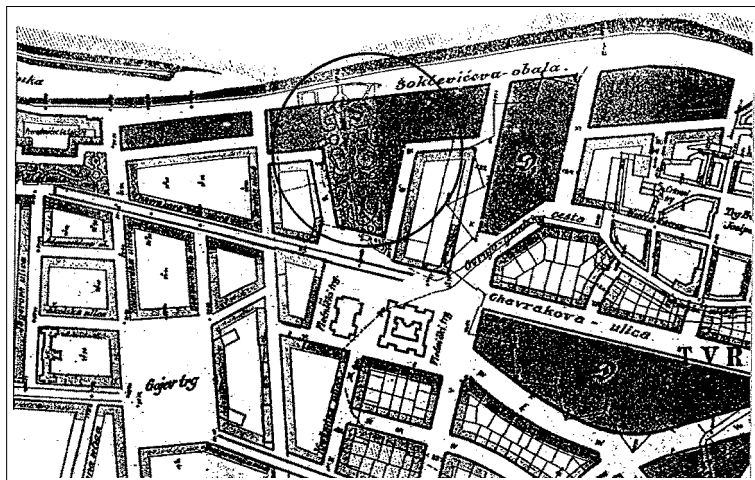
nalazilo i veliko "artiljerijsko skladište drva b" (oznaka 42 na karti). I u samom rubnom dijelu vrta uočavaju se dvije manje građevine, i to jedna pravokutnoga, a druga osmerokutnog tlocrta (najvjerojatnije montažni paviljon, sjenica ili prostor za vrtlara).

– Pukovnijski vrt dobiva svoj konačni oblik polovicom XIX. st. i zadržava ga do početka ovog stoljeća. Vidljivo je da je nastao sjedinjenjem ne samo već nabrojanih triju vrtova već i dijela *tvrđavnog prostora za tesarenje*.

Ovisno o detaljnosti i vjerodostojnosti karata, možemo ponešto zaključiti i o kompoziciji perivoja (kartografski prikazi iz 1811, 1844, 1856, 1861, 1863, 1884, 1893, 1899 ...).

Upravo se na planovima iz 1844. i 1856. g.<sup>28</sup> prvi put sve jasnije

28 Na karti iz 1856. ucrtane su i nova gradska bolnica i željeznička pruga, koje su nastale 70-ih godina XIX. st., pa je navedena godina na karti upitna. Postoji mogućnost da su ti objekti naknadno ucrtni u već gotovu kartu, što bi trebalo u daljnjem izučavanju svakako provjeriti.



**SL. 14.** Izvod iz *Regulatorne osnove Osijeka* iz 1912. g.

Izvor • Source  
Povijesni arhiv u Osijeku

**FG. 14.** Excerpt from *Basic Regulations in Osijek*, from 1912

uočava koncepcija organizacije vrta, koja se uz veće ili manje modifikacije zadržala do Drugoga svjetskog rata. Tlocrt, organizacija i prikaz iz 1844. i 1884. g.<sup>29</sup> u potpunosti su identični, što je začuđujuće jer na prikazima iz 1856, 1861. i 1863. postoje znatna konceptijska i oblikovna odstupanja pa je moguće da neki prikazi ne odražavaju stvarno stanje vrta iz tog doba nego možda projekt, koncept odnosno željeno stanje vrta, ili su možda pogrešno datirani.<sup>30</sup>

– Detaljan opis perivoja krajem prošlog stoljeća nalazimo u *Vodiču po Osijeku* iz 1893. g.<sup>31</sup>:

"... Pukovnijski vrt između tvrđave i gornjeg grada pruža se od glavne ceste i sklizišta do Drave, tu je gostiona, plesna dvorana, kuglana, slastičarnica i točiona sodavode... Među tvrđom i gornjim gradom je sgrada sklizištačkog društva sa velikim ograđenim sklizištem, gdje je po zimi, kada leđa ima, veoma živahno... Tik do sklizišta je pukovnijski vrt, vrlo liepo i ukusno uređen sa hladovitimi drvoredi, umjetno gojenim cviećem, domaćim i stranim. U vrtu je gostiona s plesnom dvoranom, tu ima ljeti i slastičarnica i sodičarnica ... Vojnička glazba svira od svibnja do studenog ... utorkom i petkom poslie podne od 5 do 6 u pukovnijskom vrtu ... Vrt se proteže do Drave, gdje je i vojničko dravsko kupalište za vojnike i civilne osobe ... vojnička kupelj je tik pukovnijskog vrta ... Od pukovnijskog vrta može se u tvrđu valporačkom cestom ili kroz Ambrosi-park ... Od tvrđe do pukovnijskog vrta tik Drave proteže se t.zv. Ambrosi-park..."

Iz tekstova i karata iz druge polovice XIX. st. očito je da na vojnom posjedu oko Tvrđe, uz Pukovnijski vrt, postoje još dva vrta, i to *Ambrosi-park*<sup>32</sup> na izlazu iz Tvrđe prema Dravi, i drugi, mnogo manji u samoj Tvrđi, iza General kasarne. Taj vrt možemo naći pod nazivom *Promenada*.<sup>33</sup>

#### 4.4. Perivoj u prvoj polovici XX. st.

Početkom XX. st. prostor oko perivoja još je neizgrađen iako se izgradnja Gornjega grada približila sve do današnje Ulice kardinala Stepinca (bivša Teretna pa Beogradska ulica) sa zapada, a uz istočni je rub, uz današnju Europsku aveniju, nastala parcela Pukovnijskog kluba (kasnije Oficirski dom i osnovna škola).

**29** Postoje vrlo mala odstupanja između karte iz 1844. i one iz 1884., što je upitno s obzirom na vremenski odmak od 44 godine i na preobrazbu tog područja koja je vidljiva na kartama nastalim u tom vremenskom međurazdoblju.

**30** Detaljnim pregledom karte iz 1844., koja se čuva u Povijesnom arhivu u Osijeku, ustanovljeno je da je karta pogrešno datirana (vjerojatnije potječe iz 1884.), što se može dokazati i činjenicom da su na njoj ucrtane zgrade nastale oko 1870. i 1880. g. Karta je također djelomično prelijepljena kartom iz 1884. te se na mjestu perivoja gdje se karta djelomično razlijepila, može vidjeti mnogo stariji tlocrt vrta od navedenoga. Kako je to karta sa slojevima iz različitog vremena, teško je potvrditi vjerodostojnost godine nastanka napisanu na karti.

**31** Točan naziv vodiča je *Vodja po Osijeku i njegovoj okolini s nacrtom grada*, iz serije Putne priručne knjige Leona Woerla. Vodič je izdan 1893. na hrvatskome i njemačkom jeziku.

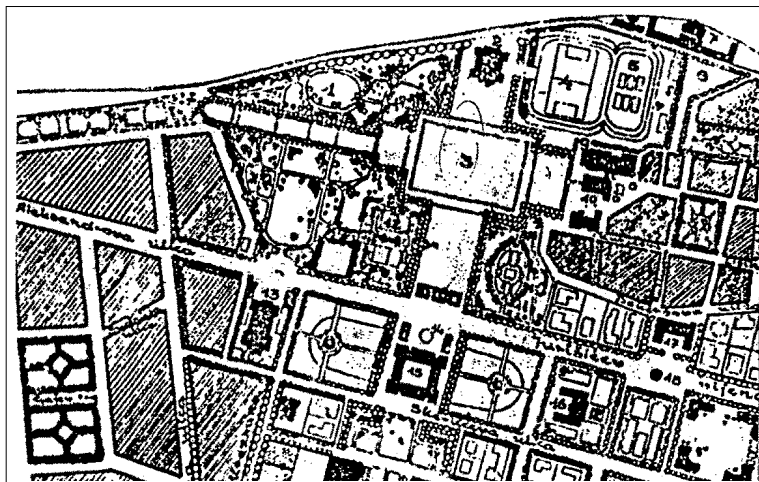
**32** Svaki trag *Ambrosi-parka* gubi se u XX. st. Ucrtan je na karti iz 1884., a opisan 1893. u *Vodji po Osijeku i njegovoj okolini s nacrtom grada* (Woerl).

**33** Za taj vrt u *Osječkom ljetopisu 1686-1945*. Stjepana Sršana za 1852. stoljeće: "... Prazan prostor u Tvrđi, tek tu i tamo ove godine zasaden drvećem na njezinoj periferiji, početkom proljeća je brigom i troškom vojske prekopan za vrt za šetnju i ograđen živom ogradom. On gleda ... s juga leđa generalatske vojarne ... Vrt je svečano otvoren kao javno šetaliste s vojnom glazbom pješadijske bande pukovnije Wimpffen koja ovdje logoruje, u prisutnosti brojnog vojnog i građanskog staleža i odličnika oba spola...": (Sršan, 1993: 184).

**SL. 15.** Prijedlog uređenja središnjeg dijela Osijeka na prostoru između Gornjega grada i Tvrđe (prijedlog potpuno novog rješenja i matrice perivoja, oko 1935. g.)

**Izvor** • Source  
Konzervatorska studija - Dokumentacija zaštite spomenika kulture za potrebe izrade GUP-a Osijeka, Regionalni zavod za zaštitu spomenika u Osijeku, danas Državna uprava za zaštitu kulturne i prirodne baštine

**FG. 15.** Proposal for redesigning the area between Gornji grad and Tvrđa Fortress in the centre of Osijek (proposal of completely new solutions and a new garden matrix, about 1935)



– Novom *Regulatornom osnovom grada Osijeka*<sup>34</sup> prvi se put predviđa znatnija izgradnja na prostoru uz Tvrđu. Tako je i s istočne i sa zapadne strane perivoja predviđena izgradnja zatvorenih blokova s višestambenim jednokatnicama i dvokatnicama pa bi perivoj bio "ugrađen" u stambene blokove. Po toj je osnovi i sam perivoj trebao promijeniti izgled i površinu. Njegov najsjeverniji dio uz Dravu trebao je biti uključen u šetalište uz tadašnju Šokčevićevu obalu. Perivoj bi se znatno produžio uz Dravu (oko 350 m) i dobio oblik slova T. U perivoj bi se ulazilo s novooblikovanog Viećničkog trga<sup>35</sup>, a prostor južno od perivoja, duž tadašnje Charvarkove ulice (današnje Europske avenije), trebao je postati novo, reprezentativno središte grada Osijeka s novom gradskom vijećnicom, kazalištem i drugim zgradama važnim za grad.

Paralelno s *Regulatornom osnovom* iz 1912. g. izrađen je i *Štatur o regulaciji grada i izvedbi građevina u slobodnom i kraljevskom gradu Osijeku*, u kojemu stoji: "... Pred Pukovnijskim vrtom i Časničkim paviljonom ima se ulica proširiti za smještaj posebnostojjećih zgrada, i to gradskog kazališta i gradske vijećnice..."<sup>36</sup>

U smjernicama za moderni razvitak grada s naslovom *Osijek – Regulatorna osnova grada*, objavljenim 1924. g. u izvanrednom izdanju "Hrvatskog lista", za prostor oko perivoja navodi se sljedeće: "... U pravcu od Pukovnijskog vrta prema Tvrđi, stoji otvoreno, sad već gradsko tvrđavsko zemljište, na kojem treba da niknu moderne građevine, moderni Osijek, pa je našim arhitektima pružena prilika da nam izrade osnove za razvitak grada, u lijepom, arhitektonski savršenom obliku..."<sup>37</sup>

– U planovima iz dvadesetih i tridesetih godina ovog stoljeća Pukovnijski vrt još uvijek ima T-oblik, s tim da je u njegovu tadašnjem najzapadnijem dijelu uz šetalište predviđen smještaj "baraka za gospodarsku izložbu".<sup>38</sup>

– Tridesetih godina južno od perivoja<sup>39</sup>, na Viećničkom trgu<sup>40</sup>, održava se osječki velesajam, i to 1927. i 1928.<sup>41</sup>

– Godine 1930. gradski nadsavjetnik ing. Ivan Fay izradio je program, a 1934. g. urbanistički plan. Tada planiranu i započetu izgradnju južno od Tvrđe i Perivoja kralja Tomislava te oblikovanje novoga gradskog središta prekinuo je Drugi svjetski rat.<sup>42</sup>

<sup>34</sup> Osnova je izrađena 1911., a prihvaćena 1912. Prema Ambrušu (1988), "... izrada *Regulatorne osnove* povjerena je gradskom inženjeru Skenderu Kovačeviću i njegovim suradnicima, među kojima je bio i uvažen osječki arhitekt i graditelj Viktor Axmann..." (str.73), a na stranici 74. istog teksta stoji da je autor *Regulatorne osnove* gradski tehnički savjetnik inž. Kosta Čutuković.

<sup>35</sup> Na nekim je kartama Viećnički trg označen kao Nodilov trg.

<sup>36</sup> Ambruš, 1988: 73.

<sup>37</sup> Ambruš, 1988: 75.

<sup>38</sup> Oznaka br. 9 na planu koji datira oko 1930.

– Na planu iz kasnih tridesetih godina tadašnji Perivoj kralja Tomislava u svom prostoru uključuje i prostore Oficirskog doma i teniskog kluba.

Promjene društveno-političkih činilaca nakon Prvoga svjetskog rata pridonijele su da se dvadesetih godina Vojni vrt otvara za građanstvo, a planskom dokumentacijom između dva svjetska rata predviđa se njegovo širenje i znatna preobrazba. No na sreću, povijesni dio perivoja ipak je većim dijelom sačuvan i proširen prema istoku, na prostor između njega i bivših utvrda Tvrđe, te tako nije doživio sudbinu ostalih vrtova.<sup>43</sup>

## 5. Zaključak

Zaštićeni Perivoj kralja Tomislava danas se sastoji od tri potpuno različita dijela: istočnoga, najstarijeg dijela (ostaci povijesnog vrta iz XIX. st.), središnjeg dijela sa športskim terenima i šetnicom uz uzdignuti rub bivših utvrda Tvrđe te od istočnoga otvorenog slobodnog prostora (kontaktna zona prema Tvrđi).

Prema povijesnim kartama i planovima detaljno je analizirana geneza najstarijeg dijela današnjeg perivoja. Na temelju toga proizlazi da dosadašnje spoznaje o nastanku tzv. Regimentskog vrta nisu potpuno točne jer su i prije tog vremena na istom prostoru postojali manji vrtovi, vjerojatno povrtnjaci. To opovrgava i nacrt vrta iz 1811. g., iz kojega se vidi da su se na prostoru današnjeg perivoja nalazila tri vrta: Oficirski vrt (*Officers Garten*), Garnizonski vrt (*Garnisons Garten*) i Bolnički vrt (*Spital Garten*). Prema organizaciji vrtova samo je jedan od njih mogao imati elemente uređenog perivoja (*Officers Garten*), a ostala dva su najvjerojatnije bili utilitarni vrtovi, tj. povrtnjaci. Tek polovicom XIX. st. ta se tri vrta stapaju u jedan, i to u Pukovnijski vrt (*Regiments Garten*), koji do dvadesetih godina ovog stoljeća ostaje u vojnom posjedu.

Organizacija i pravilnost matrice vrta proizlazi iz pravilnosti gredica bivših povrtnjaka. Autor se priklonio tezi da je pravilnost i organizacija bivših povrtnjaka utjecala na koncepciju Pukovnijskog vrta, što opovrgava u stručnoj literaturi dosad prihvaćeno mišljenje da je taj perivoj "građen kombinirano, u francuskom i engleskom stilu". Tu tezu opovrgava i autorov grafički prikaz karte iz 1811. g.

■

39 Perivoj se tada više ne naziva *Pukovnijskim vrtom* već *Parkom kralja Tomislava*.

40 Danas je to prostor Parka Petra Krešimira IV.

41 Plevnik, 1987: 154.

42 *Tradicija planiranja i građenja grada*, izložba "Osijek nikad neće biti Oček" i "Osijek 91".

43 Neki najljepši i najveći osječki perivoji, poput *Gradskog vrta*, *Generalskog vrta* i *Vrta grofa Pejačevića u Retfali*, nestali su transformacijom gradskog područja tijekom XIX. i XX. stoljeća.

## Dokumentacija • Official Documentation

1. **Državna uprava za zaštitu kulturne i prirodne baštine - Povjerenstvo u Osijeku.**
  - a) *Dokumentacija u vezi rušenja glazbenog paviljona u Perivoju kralja Tomislava, 1966-1973. g.*
  - b) *Konzervatorska studija - Dokumentacija zaštite spomenika kulture za potrebe izrade GUP-a Osijek (bez godine izrade).*
2. **Urbanistički institut SR Hrvatske, Osječka Tvrđa - Plan obnove i oživljavanja, Zagreb, 1976.**
3. **Zavod za ekologiju Pedagoškog fakulteta Sveučilišta u Osijeku, Ekološka studija za potrebe izrade GUP-a Osijek, knj. 1 (bez godine izrade).**

**Literatura • Bibliography**

1. **Ambruš, V.** (1988), *Osijek na prijelazu u 20. st.*, "Peristil", 31: 71-82, Osijek.
2. **Deanović, A.** (1966), *Vrtna arhitektura*, Enciklopedija likovnih umjetnosti, JLZ, sv. 3: 556, Zagreb.
3. **Gucunski, D.** (1968), *Osječki parkovi*, "Hortikultura", XXXV, 4: 108-113, Zagreb.
4. **Jurčec, M.** (1959), *Četrdeset punih godina osječkog tenisa*, Tenis klub 1919-1959: 7-8, Osijek.
5. **Kevo, R.** (1957), *Parkovi i šetališta Osijeka*, fotografije, "Hortikultura", 2: 18-19, Zagreb.
6. **Kiš, D.** (1966), *Parkovi i pejzaž u turističkom planu Slavonije*, "Hortikultura", 3: 1-8, Zagreb.
7. **Kusik, V.** (1978), *Plan prostorno pejzažnog uređenja istočnog dijela Tvrđe*, "Dokumenti", 1, Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture: 63-69, Osijek.
8. **Lay-Rukavina, J.** (1992), *Uvod u modalitete povijesno-urbanističkog razvoja Osijeka*, u sklopu izložbe "Osijek će uvijek biti Osijek".
9. **Marasović, T.** (1983), *Zaštita graditeljskog nasljeđa*, Zagreb-Split.
10. **Marasović, T.** (1985), *Aktivni pristup graditeljskom nasljeđu*, Zagreb-Split.
11. **Mažuran, I.** (1960), *Turski Osijek 1526-1687.*, "Osječki zbornik", VII: 53-145, Osijek.
12. **Mažuran, I.** (1971), *Osijek-Fotomonografija*, Litokarton, Osijek.
13. **Mažuran, I.** (1974), *Urbanistički razvoj i spomenički značaj osječke Tvrđe*, Biblioteka Revija, Osijek.
14. **Mažuran, I.** (1994), *Srednjovjekovni i turski Osijek*, Zavod za znanstveni rad HAZU u Osijeku, Školska knjiga, Zagreb.
15. **Misita-Katušić, B.** (1956), *Kratak pregled arhitekture Osijeka kroz tri stoljeća*, "Osječki zbornik", V: 171-186, Osijek.
16. **Obad Šćitaroci, M.** (1992), *Hrvatska parkovna baština – Zaštita i obnova*, Školska knjiga, Zagreb.
17. **\*\*\* Osječka Tvrđa - Izvorni planovi i nacrti**, Katalog izloženih planova, Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture u Osijeku i Galerija likovnih umjetnosti u Osijeku, Osijek, 1994.
18. **Pinterović, D.** (1967), *O starom paviljonu u Parku kulture*, MZ Centar, Osijek.
19. **Plevnik, B.** (1987), *Stari Osijek*, Revija, Osijek.
20. **Rauš, Đ.** (1977), *Stari parkovi u Slavoniji*, Osijek.
21. **Sršan, S.** (1992), *Perivoji*, "Čovjek i prostor", posebno izdanje, 3: 10-11, Zagreb.
22. **Sršan, S.** (1993), *Osječki ljetopis 1686-1945*, Povijesni arhiv Osijek, Osijek.
23. **Woerl, L.** (1893), *Vodja po Osieku i njegovoj okolini s nacrtom grada*, Würzburg.



**Summary • Sažetak****Kralj Tomislav Garden in Osijek**

Historical and Spatial Analysis of the Garden from its Origin to 1945

Kralj Tomislav Garden (King Tomislav Garden) is the oldest, largest and finest garden in Osijek today. It was laid out at the turn of the eighteenth century as a detached military garden beside Tvrđa Fortress. Osijek did have older and larger gardens, like the Town Garden and the General's Garden, but they were unfortunately not properly appreciated and disappeared as the town was planned for further growth.

In 1973, Kralj Tomislav Garden, then called Park kulture (Culture Park), was placed under special protection as a monument of nature.

The author shows the origin of this military garden, then called the Regiments Garten, and its transformation into what is today the finest garden in Osijek. As background for research into the garden itself, he gives a historical and spatial analysis of the Osijek area between Tvrđa Fortress and Gornji Grad (the Upper Town), especially in the Turkish and Austro-Hungarian periods.

A detailed study of the garden's development from historical maps and plans shows that earlier views about its origin are wrong because smaller gardens, probably vegetable gardens, already existed on the site when the Regimental Garden was laid out. According to a 1811 plan, there used to be three gardens on this area, the *Officers' Garden*, *Garrison Garden* and *Hospital Garden*. Their layout shows that only one of them might have had elements of a designed garden (the Officers' Garden), whereas the other two were probably utilitarian vegetable gardens. In the mid-nineteenth century those three gardens merged into one, the *Regimental Garden*, which remained in the possession of the army until the 1920s.

The author considers that the garden layout and the regularity of its matrix resulted from the uniform beds of the earlier vegetable gardens and not, as is currently accepted in professional literature, that the garden was "designed in a combination of the French and English styles". This is supported by the author's graphical interpretation of the 1811 plan.

There is also a graphical presentation of the garden's transformation during the nineteenth and twentieth centuries.

**Tihomir Jukić**

**PROSTOR**

ISSN 1330-0652  
CODEN PORREV  
UDK • UDC 71/72

GOD. • VOL. 4(1996)  
BR. • NO. 1(11)  
STR. • PAG. 1-132  
ZAGREB, 1996.

siječanj - lipanj • January - June

T. Jukić: Perivoj kralja Tomislava ...

Pag. 67-78